

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

GIREDI YA 12

XITSONGA: RIRIMI RO ENGETELA RO SUNGULA (FAL)

PAPILA RA VUMBIRHI (P2)

HUKURI 2023

XILETELO XA MAKOREKETELO

TIMARAKA: 70

Xiletelo xa makoreketelo lexi xi na tipheji ta 11.

XIYENGE XA A: NOVHELE

NDZI NGO TINCIKI – FA Thuketana

XIVUTISO XA 1: XIKAMBELANTWISISO

- 1.1 Ekerekeni ya Rixongile. ✓ (1)
- 1.2 N'wana u fana na ximila, u fanele ku hlakuleriwa na ku ololoxiwa loko a ha ri ntsongo. ✓✓ (2)
(Amukela na yan'wana maveketelelo lama fambelanaka na nhlamulo.)
- 1.3 Rice✓ na Mpfuleni.✓ (2)
- 1.4 murhangeri./B.✓ (1)
- 1.5 A hi swona. U kule a hluphekile, a hanya hi ku kuma swakudya emitini. ✓✓ (2)
- 1.6 Hileswi yena, Manana Kulunge na Manana Risimelo a va ri eku hleveni ka Ntekele./A a ehleketa leswaku u swi twile loko va hleva Ntekele.✓✓ (2)
- 1.7 U vula leswaku Ntekele a a twile ku nandziha ka vutomi bya kahle bya rifumo.✓✓ (2)
- 1.8 Mukamberiwa u ta nyika nhlamulo ya yena. Xik.: A ndzi ta va tsundzuxa leswaku endlwini ya Xikwembu a swi pfumeleriwangi ku hleva.✓✓ (2)
(Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twisisekaka.)
- 1.9 Ntekele a a rhandza ku sola ndlela leyi vatswari van'wana va kurisaka vana va vona hayona✓, a a tekela vanhu van'wana ehansi✓ na ku va vula vahedeni, leswi nga fambelaniki na vupfumeri bya yena bya Vukreste.✓ (3)
(Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twisisekaka.)
- 1.10 Reuben.✓ (1)
- 1.11 Va hlanganile exitimeleni laha swigevenga swi nga ringeta ku yivela John Chavani mali exikhwameni, kutani Manayila a n'wi pfuna hi ku n'wi byela leswaku va n'wi yivela. ✓✓ (2)
- 1.12 A a ri epurasini ra Pluinvee ✓ laha a ri xivochwa. ✓ (2)
- 1.13 A famba a ya lava murhandziwa wa yena Jamboti.✓✓ (2)
- 1.14 U swi fikelerile hikuva loko a tlhela na Mufundhisi Chavani u swi kotile ku kuma Jamboti a tshamile esirheni ra xipimbi leri a a ehleketa leswaku i ra Manayila.✓✓ (2)
- 1.15 A a ri yena mukunguhatinkulu wa vugevenga bya vandla ra tiVultures.✓ (1)

- 1.16 A a hlamarisiwa hi ku vona Manayila a hanya tanihileswi a a tiva leswaku Manayila a a mitiwile hi ngwenya enambyeni. √√ (2)
- 1.17 U vurile leswaku Jamboti i n'wana wa mhanintsongo wa yena lava nga tekiwa eka Xiviti. √√ (2)
- 1.18 Mukamberiwa u ta nyika mavonelo ya yena. Xik.: I mhaka ya kahle hikuva tata wa yena Ntekele a a ta ya emahlweni na ku sindzisa leswaku a tekana na Muzayiwe hambu yena Manayila a nga pfumeli. √√

KUMBE

- A hi mhaka ya kahle hikuva a a siyile tata wakwe na vanhu va le Rixongile va ri eku rileni ka rifu rakwe a ri karhi a hanya. √√ (2)
- 1.19 Ntekele a a ri na 'mbilu yo sihalala'. A lava leswaku vana va yena va endla ku rhandza ka yena na le ka leswi lavaka leswaku va tihlawulela./ Manayila a a fanele ku tekiwa hi mukhalabya Muzayiwe hambiloko a nga swi tsakeli hikuva a lava ku pfuxeriwa bindzu ra yena ra mabazi. √√ (Amukela na tin'wana leti twisisekaka.) (2)

NTSENGO WA XIYENGE XA A: 35

XIYENGE XA B: NTLANGU

BYOKOTA MADLAYISANA – MM Marhanele

XIVUTISO XA 2: XIKAMBELANTWISISO

- 2.1 Emutini wa n'anga Mavundza. ✓ (1)
- 2.2 Ya kombisa leswaku i munhu wo tekela vavasati ehansi. ✓✓ (2)
- 2.3 munghana./B. ✓ (1)
- 2.4 I nsati lontsongo wa n'anga Mavundza. ✓ (1)
- 2.5 Hileswi Makhanana a a endlile leswi a lerisiwile swona hi Gezani. ✓✓ (2)
- 2.6 Swi nga onha vunghana exikarhi ka vanhu lava loko vo tshuka va swi kumile./
Van'wana va dlayana. ✓✓ (2)
- 2.7 Gezani i munhu wo ka a nga hloniphi vanhu van'wana, u rhandzana na
Makhanana a ri nsati wa munhu. ✓✓ (2)
- 2.8 Ya vile ntiyiso hikuva eku heteleleni Mathebula u hambanile na
Makhanana. ✓✓ (2)
- 2.9 Ku ya wisisa mimoya ya vona ehenhla ka ku tikeriwa loku a va ri na kona
emindyangwini. ✓ (1)
- 2.10 Mukamberiwa u ta nyika matitwelo ya yena. Xik.:U veka vutomi bya yena na
bya vavanuna lava a rhandzanaka na vona ekhombyeni ro tluletiwa mavabyi
na ku xungeta vutomi bya yena na bya vona. ✓✓✓ (3)
- 2.11 eNtlhaveni. ✓ (1)
- 2.12 A ku tengiwa nandzu wa ku dlawa ka Gezani. ✓✓ (2)
- 2.13 Hileswi a swi tiva ku ri hi yena a nga dlaya Gezani kutani a lava ku tumbeta
vuthala hi ku lumbeta Mathebula. ✓✓ (2)
- 2.14 Ya kombisa ku twa ku vava emoyeni. ✓✓ (2)
- 2.15 A a vona leswaku se swa tiveka ku ri hi yena a nga dlayisa Gezani na ku
chava xigwevo xa hosi xa tihlo hi tihlo. ✓✓ (2)
- 2.16 Timhaka leti a va vulavula tona a hi to tlanga. ✓ (1)
- 2.17 A a tikeriwa hi ku va nsati wa yena a rhandzana na vavanuna van'wana leswi
n'wi vangeleke makhombo. ✓✓ (2)
- 2.18 Yi kombisa ku va a nyangatsekile na ku hlundzuka. ✓✓ (2)

- 2.19 Mukamberiwa u ta nyika nhlamulo ya yena. Xik.: Ndza amukela, xigwevo lexi xi ta dyondzisa vaakatiko ku va na mahanyelo na ku hloniphana.

KUMBE

A ndzi swi amukeli, Makhanana a nga faneriwi hi xigwevo xa rifu hikuva a nga dlayangi munhu, kasi Mavundza yena a fanele a lo hlongoriwa kunene etikweni.√√

(Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twisisekaka.)

(2)

- 2.20 Ya hi byela leswaku mahanyelo ya Makhanana a ya hambanangi na ya noyi, Gezani u dlayiwile hi mhaka ya yena, u tlhela a lava ku dlayisa na nuna wa yena.√√

(Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twisisekaka.)

(2)

[35]

KU DYELA NYAMA EMATLUKENI: — DJ Risenga

XIVUTISO XA 3

- 3.1 Emutini wa Mzamani na Ma'am Joyce. ✓ (1)
- 3.2 A a va bula hi xiphaza xa Mzamani lexi a xi nga ngenisi mali yo tala ku fana na le ku sunguleni. ✓/Mhaka ya mali ya phenxeni ya Ma'am Joyce. ✓/Ku rhurhela eKremertart. ✓
(Tinhlamulo timbirhi ntsena.) (2)
- 3.3 vudyondzisi./C. ✓ (1)
- 3.4 I Vukosi. ✓ (1)
- 3.5 A a tsakisiwa hi ku cinca ndhawu na ku ya tshama exilungwini. ✓✓ (2)
- 3.6 A a vula leswaku se nuna wa yena wa khalabya. ✓ (1)
- 3.7 A ya khorwisi, Ma'am Joyce a a lava ntshuxeko wo endla ku rhandza ka yena eKremetart. ✓✓
(Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twisisekaka.) (2)
- 3.8 Ya kombisa leswaku Ma'am Joyce a nga hloniphi nuna wa yena. ✓✓ (2)
- 3.9 A a vona swi heta mali, kasi le ka Siyandhani u kota na ku hlayisa mali hikuva a ku durhi ku hanya kona. ✓✓ (2)
- 3.10 Mukamberiwa u ta nyika mavonelo ya yena. Xik.: Endlelo ra Ma'am Joyce a ri amukeleki ro ya tshama na Piet na Vukosi, hikuva Piet a nga si va mukon'wana, naswona hi xintu a nga fanelangi ku ya tshama evukatini bya n'wana, matikhomelo ya yena ya nga onhela n'wana swa vukati bya yena. ✓✓✓
(Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twisisekaka.) (3)
- 3.11 I mali ya phenxeni ya Ma'am Joyce. ✓✓ (2)
- 3.12 Piet/vamabalana. ✓
(Nhlamulo yin'we ntsena.) (1)
- 3.13 Hlanganani✓, Munene.✓ (2)
- 3.14 Mzamani u vilerisiwa hileswi Ma'am Joyce a n'wi tumbetelaka makungu ya phenxeni ya yena kasi yena Mzamani loko a huma phenxeni va kunguhatile va ri vambirhi. ✓✓ (2)
- 3.15 Hileswi a holovile na Xilavi. ✓✓ (2)
- 3.16 I wa leswaku mali ya hela loko u nga yi tirhisi kahle. ✓✓
(Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twisisekaka.) (2)

- 3.17 A a titwa a khomiwa hi tingana.√ (1)
- 3.18 Piet a ri munhu wo titsongahata na ku tikhoma hikuva hinkwaswo leswo biha swi endliweke hi Ma'am Joyce na Xilavi u swi vonile kambe a nga vulangi nchumu.√√
(Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twisisekaka.) (2)
- 3.19 Mukamberiwa u ta nyika nhlamulo ya yena. Xik.: A ndzi ta n'wi pfuna hi ku n'wi byela leswaku a ye evukon'wanini kumbe eka vafundhisi a ya kombela ku pfuniwa. √√
(Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twisisekaka.) (2)
- 3.20 Mukamberiwa u ta nyika nhlamulo ya yena. Xik.: Ma'am Joyce loko a kumile mali ya yena ya phenxeni u nwa byalwa, a nga ha hloniphi Mzamani a tlhela a ambala hindlela yo ka yi nga amukeleki.√√
(Amukela na tin'wana tinhlamulo twisisekaka.) (2)

NTSENGO WA XIYENGE XA B: 35

XIYENGE XA C: SWIRUNGULWANA/SWIHUNGWANA

XA MUGANGA – SJ Malungana na KA Khosa

XIVUTISO XA 4

4.1 'SWA ANTSWA NDZI PHULA BYI HOLA' – SJ Malungana

- 4.1.1 Ku tshika ku khomakhoma vanhwanyana etlilasini.√ (1)
- 4.1.2 Vanhwanyana.√ (1)
- 4.1.3 U yile a ya pota eka nhloko ya xikolo a tlhela a yi nyika mavito ya vadyondzisi lava rhandzanaka na vadyondzi.√√ (2)
- 4.1.4 Xi kombisa leswaku a va swi tiva leswaku vadyondzisi va rhandzana na vadyondzi ku katsa na yena thicara Manganyi. √√ (2)
- 4.1.5 A swi fanerile hikuva loko a hlwela kumbe a swi tshika vadyondzi a va ta tereka ivi vadyondzisi lava khumbekaka va hlongoriwa exikolweni./A swi fanerile hikuva xiyimo xa muxaka lowu xi lava ku lawuriwa hi ku hatlisa.√√ (2)
- 4.1.6 delela./C.√ (1)
- 4.1.7 Yi vitanile Sasavona yi n'wi konanisa kutani a vula ntiyiso wa ku rhandzana ka yena na thicara Phyandlasa.√√ (2)
- 4.1.8 Ya kombisa mhaka ya leswaku wa khumbeka naswona u ringeta ku tisirhelela.√√ (2)
- 4.1.9 Mhaka ya ku vulavula xikaya yi tshikelela timfanelo ta Sasavona ivi yi siya thicara Phyandlasa a nga xupuriwangi.√√
(Amukela na yan'wana mavonelo lama twisisekaka.) (2)
- 4.1.10 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xik.: Ya amukeleka. Nhloko ya xikolo a nga lavi ku teka goza ro xupula thicara Phyandlasa hi ku va a chava ku loyiwa leswi a swi tikisela tata wa Sasavona na n'wana wa yena.√√

KUMBE

- A yi amukeleki. Timhaka a ti ololoxiwi hi nyimpi, Tatana Hetisani a a fanele a hundziselerile mhaka ya yena eka Ndzawulo ya Dyondzo. √√
(Amukela na yan'wana mavonelo lama twisisekaka.) (2)

4.2 'MASASEKA-FULARHA' – KA Khosa

- 4.2.1 Esejarini ya Dokodela Madambi/Tommie. ✓ (1)
- 4.2.2 A ku rhambiwile swidyondzeki na vanhu va swiyimo swa le henhla. ✓/ Vatswari va vona a va tshamisiwile na vanhu ntsena. ✓/ A ku rhangisiwa xilungu emahlweni. ✓/Ku nwiwile ku ciniwa vusiku hinkwabyo. ✓/Swidyondzeki loko se swi nwile swi sungurile ku tirivala ku huma mahanyelo ya swona swi vulavula hi Xitsonga, Xivhenda na Sepedi. ✓
(Tinhlamulo timbirhi ntsena.) (2)
- 4.2.3 A a vurile leswaku u rhumile Portia *elaboratory* kasi a n'wi rhumile ekaya ka yena ku ya sweka. ✓✓ (2)
- 4.2.4 Mutirhi Patricia a a susiwile hi Bettie ekaya a ya n'wi tirhisa etlilniki ya yena. ✓✓ (2)
- 4.2.5 I munhu wo ka a nga xiximi nuna wakwe./I munhu wo rhandza ku vanga hasahasa. ✓✓ (2)
- 4.2.6 U fambile hi milenge mpfhuka wo leha laha munghana wa yena a nga fika a n'wi kuma endleleni a n'wi khandziyisa movha a ya n'wi fikisa ekaya. ✓✓ (2)
- 4.2.7 A ku ri qhinga ro n'wi onga leswaku a pfumela ku hamba a sweka. ✓✓ (2)
- 4.2.8 Dokodela Madambi Tommie/Bettie. ✓ (1)
- 4.2.9 Mukamberiwa u ta nyika xivangelo xa yena. Xik.: Leswi a swi endliwa hi nsati wa yena Bettie a swi n'wi heta matimba. ✓✓
(Amukela na yan'wana mavonelo lama twisisekaka.) (2)
- 4.2.10 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xik.: Ndza yi sola. Tommie a a fanele a lulamisile swihoxo swa nsati wa yena ematshan'wini yo sungula timhaka ta vugangu. ✓✓

KUMBE

A ndzi yi soli hikuva nsati wa yena a nga n'wi xiximi naswona a n'wi phuntisa se a swi boha leswaku a tikumela loyi a n'wi xiximaka. ✓✓
(Amukela na yan'wana mavonelo lama twisisekaka.) (2)

NTSENGO WA XIYENGE XA C: 35

XIYENGE XA D: VUTLHOKOVETSERI – KG Baloyi

XIVUTISO XA 5

5.1 'VULOLO' – KG Baloyi

- 5.1.1 Xi vulavula hi vatswari lava tshikaka vana va tshama va nga ambalangi nchumu siku hinkwaro va ku i xilungu kasi i vulolo. √√ (2)
- 5.1.2 I ku chava ku tirha munhu a tshama a nga endli nchumu. √√ (2)
- 5.1.3 U vula leswaku mahanyelo ya valungu a va ya tivi hi ku hetiseka./ Mahanyelo ya xilungu a va ya tivi./Leswi va hanyaka swona a hi xilungu. √√ (2)
- 5.1.4 Ku tshikelela mhaka ya ku vevukisiwa ka vumunhu bya vana lava. √√ (2)
- 5.1.5 Xifaniso xa vana lava nga ambalangiki nchumu emirini naswona lava munhu a kotaka ku vona na tilayini ta marhambu ya timbambu ta vona. √√ (2)
- 5.1.6 Mahanyelo ya valungu. √√ (2)
- 5.1.7 tshama va nga ambalangi nchumu./B. √ (1)
- 5.1.8 Mutlhokovetseri u hlundzukile/U nyangatsekile. U tirhisile marito 'Lebyi i vulolo, mi nga hembeli xilungu.' √√ (2)
- 5.1.9 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xik.: Vulolo lebyi xitlhokovetselo xi vulavulaka hi byona byi tikomba byi kongomisiwile eka vanhu va xisati √ hikuva hi vona va hlantswelaka vana na ku va hlayisa. √√

KUMBE

Vulolo lebyi xitlhokovetselo xi vulavulaka hi byona a byi kongomisiwangi eka rimbewu ro karhi, √ byi kongomisiwile eka vatswari lava nga hlayisiki vana va vona tanihileswi ku hlayisa vana ku nga vutihlamuleri bya vona havambirhi. √√
(Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twisisekaka.) (3)

5.2 'NDZOHO' – KG Baloyi

- 5.2.1 Xitlhokovetselo lexi xi vulavula hi nkoka wa ku hlayisela nkarhi lowu taka loko munhu a tshuka a kumile swilo hi xitalo. √√ (2)
- 5.2.2 Mpha, √ na ntlwi! √ (2)
- 5.2.3 Mi nga chaveni n'wina lavakulu ... √√/ Na n'wina lavatsongo mi nga chavi ... √√ (2)
- 5.2.4 Marito ya, 'Ma swi vona,' ya vula ku vona hakelo kumbe mbuyelo lowunene lowu tisiwaka hi ku hlayisela nkarhi lowu taka. √√ (2)
- 5.2.5 Mutlhokovetseri u tirhisile thoni yo vevuka leyi nga yo khutaza na ku hlohlotela vanhu ku hlayisa switsongo swa leswi va swi kumeke, va hlayisela nkarhi lowu taka. √√ (2)
- 5.2.6 Wu vula ku hanya vutomi byo olova bya ku tiphina. √√ (2)
- 5.2.7 Ku hlayisela nkarhi lowu taka. √ (1)
- 5.2.8 Mukamberiwa u ta boxa leswi xi n'wi lemukisaka swona. Xik.: Xi ndzi lemukisa nkoka wa ku hlayisa swilo loko munhu a swi kumile hi xitalo, a hlayisela nkarhi lowu taka. √√ (Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twisisekaka.) (2)
- 5.2.9 Mutlhokovetseri u tirhisile rito 'ndzoho' tanihi nchumu lowu byariwaka wu mila wu tswala mihandzu, ku yimela swilo swo hambanahambana swo fana na mali leswi hlayisiwaka ivi swi va ntswalo lowunene eka nkarhi lowu taka. √√ (2)

NTSENGO WA XIYENGE XA D: 35
NTSENGO WA TIMARAKA: 70